

OMGEVINGSBEGRIIP
Honden hebben besef van beweging

Honden lijken te begrijpen hoe bewegende voorwerpen zich horen te gedragen. Dat blijkt uit een experiment van Oostenrijkse onderzoekers die veertien honden naar filmpjes van bewegende ballen lieten kijken. Wanneer een bal zonder aanleiding plots weglolde, reageerden de honden daar zichtbaar op. Ze staarden langer naar de vreemde bal dan naar andere ballen en hun pupillen werden groter. De honden leken op te merken dat de bal niet bewoog zoals ze hadden verwacht. Dat wijst erop dat ze onbewust verwachtingen hebben van hun omgeving. Kinderen vertonen dit omgevingsbegrip vanaf een leeftijd van zes maanden.

GELEIDEND ZEEWATER
Magneetveld reist voor tsunami uit

De beweging van het zeewater in een tsunami veroorzaakt een magnetisch veld dat sneller naar de kust reist dan de golf zelf. Dat hebben Japanse geofysici ontdekt. Het magneetveld ontstaat doordat zeewater door het zout dat erin zit elektrisch geleidend is. De onderzoekers stellen dat het plots verschijnen van een magneetveld in het zeewater ons kan waarschuwen voor een naderende tsunami. Bovendien kunnen veranderingen in het magneetveld worden gebruikt om de grootte van de tsunami in te schatten. Het magneetveld arriveert ongeveer een minuut eerder dan de tsunami aan de kust.

DIERENTUINDIEREN
Carnivoor heeft vaker kanker dan herbivoor

Vleesetende zoogdieren hebben een grotere kans om te overlijden aan kanker dan planteneterende zoogdieren. Dat concluderen Hongaarse ecologen. Ze analyseerden autopsiegegevens van ruim 100.000 diertuindieren van 191 zoogdiersoorten. De kamstaartbuidelrat – een klein, vleesetend buideldier uit Australië – bleek het vatbaarst voor kanker. Evenhoevigen zoals antilopen, schapen en koeien waren het minst vatbaar. Een mogelijke verklaring is dat rauw vlees een bron kan zijn van kankerveroorzakende virussen. Ook komen vleeseters mogelijk meer in aanraking met verontreinigende stoffen.

Colofon
De wetenschapspagina's worden mede mogelijk gemaakt door New Scientist (www.newscientist.nl). Coördinatie: Jim Jansen. Met medewerking van Yannick Fritschy

NewScientist

Tentoonstelling Keizer van wie nauwelijks sporen te vinden zijn

Domitianus: het eerste slachtoffer van de cancelcultuur

Hoewel de Romeinen er niet trots op waren dat keizer Nero de stad in brand liet steken, werd zijn bestaan niet ontkend. Zijn opvolger maakte het echter zo bont dat na zijn gewelddadige dood van alles is geprobeerd om de sporen van zijn bestaan te wissen.

Joost Vermeulen
LEIDEN

Hoe is het mogelijk dat een keizer die zo'n grote invloed heeft gehad op hoe Rome eruitzag (en voor een deel nog uitzielt) en die op sociaal en cultureel gebied een aantal maatschappelijke veranderingen heeft doorgevoerd die bepalend zijn geweest voor de verdere ontwikkelingen in Rome, bij het grote publiek vrijwel onbekend is?

Hoe kan het dat een keizer die er alles aan deed om de bevolking van Rome de herinnering aan zijn gehate en 'despotische' voorganger, Nero, te doen vergeten na zijn eigen gewelddadige dood een nog schandaliger lot te wachten stond?

Wie de internationale tentoonstelling *God op aarde: Keizer Domitianus* in het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden bezoekt, moet wel tot de conclusie komen dat een simpel antwoord op die vraag niet bestaat.

Want wat weten we eigenlijk van deze keizer, die al in zijn eigen tijd door de senaat gevreesd en gehaat werd? Wat zijn de bronnen en hoe betrouwbaar zijn die? Wat waren de werkelijke redenen waarom na zijn dood zijn herinnering systematisch is weggepoetst en wie zijn onze getuigen?

Uiterst negatieve oordelen

Over het leven van keizer Domitianus (die regeerde van 81 tot 96 na Christus) zijn twee belangrijke bronnen beschikbaar. De biografie die de historicus Suetonius enkele decennia na zijn dood schreef en een tweede biografie, honderd jaar later geschreven door een andere historicus, Cassius Dio. Daarnaast zijn er vermeldingen bij contemporaine auteurs als Tacitus en Plinius de jongere. Ook beroemde dichters uit die tijd, zoals Statius en Martialis, leveren gegevens over de regering van Domitianus.

Zowel Suetonius als Cassius Dio oordeelt uitgesproken negatief over Domitianus. Zo beschrijft Suetonius, na aanvankelijk zijn stadsvernieuwing en zijn manier van rechtspreken te hebben geprezen, hoe wreedheid, hebzucht en willekeur tijdens de latere jaren van Domitianus' regeerperiode de overhand krijgen. En ook hoe zijn enorme bouwwoede, zelfs voor Romeinen die toch wel wat gewend waren van hun keizers, zich uiteindelijk tegen hem keerde.

Onberekenbaar

Cassius Dio is nog uitgesprokener over Domitianus' veronderstelde wreedheden en onberekenbaarheid. "Sommige van de 'wandaden' van Domitianus die zij melden, zijn niet te ontkennen," zegt Eric Moormann emeritus-hoogleraar klassieke archeologie aan de Radboud Universiteit in Nijmegen en medesamensteller van de tentoonstelling. "Domitianus had aan het eind van zijn carrière een groot conflict met de senaat en daarbij vielen nogal wat slachtoffers. Maar het exacte aantal en of die allemaal 'echt' onschuldig waren of dat ze wel degelijk betrokken waren bij samenzweringen of andere ver-

‘Tegen het einde had hij een groot conflict met de senaat en daarbij vielen nogal wat slachtoffers’

‘Een door de senaat uitgeroepen damnatio memoriae – het volledig uitwissen van de herinnering aan iemand – was zeer uitzonderlijk’

Claire Stocks, docent Latijnse literatuur aan de Universiteit van Newcastle

→ **Bronzen borstbeeld van Domitianus. Na zijn gewelddadige dood hebben de Romeinen geprobeerd alles te vernietigen wat aan deze keizer herinnerde.**
FOTO NY CARLSBERG GLYPTOTEK

grijpen tegen de staat, dat blijft onduidelijk.”

Suetonius noch Cassius Dio maakt volgens Moormann en Claire Stocks, docent Latijnse literatuur aan de Universiteit van Newcastle, niet duidelijk wat Domitianus bezielde en waarom zijn daden in de ogen van de Romeinse elite (de senaat) uiteindelijk zo negatief werden beoordeeld dat men zelfs geprobeerd heeft zijn naam en de herinnering aan hem voorgoed uit te wissen.

Stocks: “Zo’n door de senaat uitgeroepen *damnatio memoriae* – het volledig uitwissen van de herinnering aan iemand – was zeer uitzonderlijk. Hoe uitzonderlijk blijkt wel uit het feit dat zelfs de erkend wrede en ‘slechte’ keizers zoals Tiberius en Nero dat lot bespaard is gebleven. Dus er moeten redenen geweest zijn die verder gaan dan Domitianus’ hebzucht en willekeur die dit verklaren.

Nog ingewikkelder wordt het wanneer je de teksten van Statius en Martialis beschouwt. Deze dichters, die in hun tijd zeer populair waren, zijn in hun gedichten soms zelfs heel lovend over Domitianus.

Geïdealiseerd verleden

Om Domitianus’ streven, zijn verhouding tot de elite en zijn uiteindelijke ondergang beter te kunnen verklaren, moeten we volgens Stocks dan ook ander materiaal gebruiken dan de beperkte en in het geval van Suetonius – die een belangrijke positie bekleedde onder de opvolger van Domitianus, keizer Trajanus – niet geheel objectieve beschrijvingen. Een goede methode lijkt het om te kijken hoe Domitianus geprobeerd heeft zichzelf te portretteren en hoe die poging in zijn geval verkeerd heeft uitgepakt.

Een van de zaken die daarbij opvalt is dat Domitianus een beeld van zichzelf lijkt te willen creëren dat overeenkomt met dat van zijn beroemde voorganger, de grote keizer Augustus, de ‘vader des vaderlands’. Hij probeert als het ware zijn eigen macht te verankeren in dit geïdealiseerde verleden. Zo wil hij net als Augustus door het bouwen van enorme, prestigieuze monumenten de stad Rome een geheel nieuw aanzicht geven.

In dat licht bezien is het interessant om vast te stellen dat Domitianus zich ervoor beijverde veel vervallen monumenten uit de tijd van Augustus te herstellen of te verfraaien. En zijn eigen monumenten bouwde Domitianus vooral ook op het Marsveld, in de directe omgeving van de grote monumenten van Augustus.

In scherp contrast tot zijn identificatie met Augustus staan zijn pogingen om zich af te zetten tegen zijn gehate voorganger Nero. Stocks wijst er in de bij de tentoonstelling verschenen publicatie op dat Domitianus voortdurend lijkt te benadrukken dat de monumenten die hij bouwt (waaronder het Colosseum dat door hem werd afgebouwd) en het enorme circus (het huidige Piazza Navona) voor het volk toegankelijk waren. Dat stond in schrille tegenstelling tot Nero, die grote delen van voorheen publieke grond tot privé-eigendom liet bestempelen. En wiens grootste bouwwerk het beroemde Domus Aureus alleen voor hemzelf bedoeld was.

Waar Augustus er ondanks het feit dat ook hij als een absolute dictator regeerde, uiteindelijk in slaagde de hele bevolking, inclusief de elite voor zich te winnen, faalt Domitianus echter. Moormann: “Domitianus wist wellicht de bevolking nog voor zich te winnen door het orga-

niseren van veel en vooral zeer uitbundige festivals en ook delen van het leger hebben hem lang gesteund omdat hij, net als Augustus hen vaak rijkelijk beloonde. Maar waar Domitianus zich in vergiste, was in de kracht van de zeer traditionele senatoriale Romeinse elite. Zolang Domitianus zich als *primus inter pares* – eerste onder zijn gelijken – gedroeg, kon hij zich veel veroorloven.”

Ultieme grens

Door zich steeds vaker van de senaat te distantiëren en zich niet als hun gelijke maar als hun heerser te gedragen, groeide het verzet tegen zijn beleid. Dat Domitianus bovendien openlijk de voorkeur gaf aan vreemde (niet-Romeinse) goden – een van de grootste tempels die hij liet bouwen was gewijd aan de Egyptische go-

din Isis – hielp daarbij ook niet.

De ultieme grens overschreed Domitianus echter door zich al tijdens zijn leven als godheid aan het volk te tonen. Zo liet hij zich in tempels en op triomfbogen niet alleen in het gezelschap van goden afbeelden, maar zelfs als een van hun gelijken. Ook in geschriften vermeldde hij vaak zijn goddelijke status. Suetonius geeft daar een voorbeeld van: ‘Even arrogant was hij bij het dicteren van officiële documenten. Hij begon die namelijk zo: onze meester en god gelast het volgende.’

Door op deze manier een beeld van zichzelf te schetsen, een beeld dat veel verder ging dan wat men van keizers verwachtte, passeerde Domitianus de rode lijn. Niet alleen tekende hij daarmee zijn doodvonnis, het zorgde er ook voor dat zijn erfenis werd uitgewist. Zijn naam werd verwijderd uit de inscripties en zijn beeltenissen werden kapotgesmeten.

Dat nu aan deze ‘vergeten’ keizer een mooie tentoonstelling wordt gewijd, betekent overigens niet dat de samenstellers hem willen rehabiliteren. “We vragen ons in deze tentoonstelling alleen af of Domitianus nu echt zo’n slechte keizer is geweest. En we laten zien dat eens vergeten niet altijd vergeten hoeft te zijn,” aldus Wim Weijland, directeur van het museum in Leiden.

God op aarde: Keizer Domitianus is tot stand gekomen in samenwerking met een groot aantal Italiaanse instellingen, Na heropening musea in Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, t/m 22/5.

Dit artikel is mede mogelijk gemaakt met een bijdrage van het Matchingfonds.